

Stoga naslednik romantičara mora osećati otuđenje bilo kao član samouverenog modernog društva koje se razvija, bilo kao svedok raspadanja toga društva. On ne može da vidi istoriju kao odmotavanje Duha. A u isto vreme, ne može više da vidi ni prirodu kao emanaciju Duha. Uspostavljanje sve veće kontrole nad prirodom pomoću moderne tehnologije, kao i neprekidno širenje granica nauke, odagnali su onu viziju sveta koja je predstavljala vrhunac ekspresivističke struje s kraja osamnaestog veka — viziju sveta kao ispoljavanja duhovnih moći ili božanskog načela. Taj ekspresivni panteizam, »spinozizam« **Sturm und Drang-a** koji je mamio Lesinga, koji nikako nije uspeo da pridobije Herdera i koji je predstavljao zajedničku svojinu Getea i romantičara, izgubio je status žive opcije čim se moderna civilizacija učvrstila. A Hegelova sinteza sagrađena je upravo na njemu. Kao što sam pokušao da pokažem, njen cilj bio je udruživanje ove vizije prirode, kao izraza Duha, sa pozivom čoveku da ponovo otkrije izražajno jedinstvo s prirodom, kao i sa težnjom ka racionalnoj autonomiji. Ovu sintezu trebalo je da ostvari Duh, ontološka osnova sveta u racionalnoj nužnosti. On jemči da čovek može stu-

piti u jedinstvo sa celinom a da pri tom ne izgubi svoju racionalnu slobodu. Ali ako ova vizija izražajnog panteizma blede, ako težnja ka jedinstvu sa »Svemirom Prirode« gubi smisao, tada iščezava sam temelj apsolutne ideje, zajedno sa Geteovim **Urphanomene**, Novalisovim »magijskim idealizmom« i buntovnijim tvoreninama romantičara.

Hegelova sinteza danas ne uspeva da zado- bije pristalice, ne samo zbog toga što delom počiva na ekspresivističkoj reakciji protiv modernog identiteta koji savremena civilizacija neprestano utvrđuje, već i zato što je sagrađena na ranijoj i prevaziđenoj formi te reakcije. Ona pripada opoziciji, a pri tom tvrdi kako nam pruža viziju pobjedničkog uma; štaviše, ona pripada jednom stupnju te opozicije koji je po svojoj prilici odživeo svoje.

2. Postavljanje čoveka u središte pažnje

Tako možemo da vidimo, barem u najgrub- ljim obrisima, zbog čega je Hegelova središnja teza mrtva. Ali zašto njegova filozofija i dalje ostaje veoma relevantna? To će nam postati jasnije ako pogledamo oblike romantični ekspresivističke opozicije koji su nasledili one iz Hegelovog vremena.

Ako povratak ka jedinstvu sa velikom stru- jom života više ne uživa poverenje, čak ni kada se udruži sa spiralnom vizijom istorije u kojoj ponovo uspostavljeno jedinstvo obuhvata sub- jektivnu slobodu, ako je istorijsko iskustvo op- redmećivanja i preobražavanja prirode u teo- rij i praksi odveć moćno da bi ekspresivistička struja opozicije prema modernoj civilizaciji mogla u njemu preživeti kao sabesednik, tada ona mora da postavi čoveka u središte svoje pažnje. Ono što je »stešnjenost, skućeno, ograni- čeno« u modernom društvu, sapeto modernim konformizmom, obeleženo velikom mašineri- jom Korisnosti, potisnuto »sistemom«, jeste up- ravo ljudska priroda, ili tačnije čovekova stva- ralačka ekspresivna moć.

Ali ekspresivno ispunjenje podrazumeva iz- vesnu celovitost, ukupnost života, koja ne pri- znaje razlike između tela i duše, volje i sklo- nosti, Duha i prirode. Ako to ispunjenje više i ne znači sjedinjenje s prirodom kao otelovlje- njem Duha, priroda se ipak u njemu i dalje mora pojavljivati na neki način.

Kasniji oblici ekspresivizma ukazuju na dva moguća puta. □ □ □

Die Vernunft in der Geschichte, ed J. Hoffmeister, Hamburg, 1955, str. 80.

detetu koje se igra

milenko fržović

ZAPAŽANJE

Prva vest na tv ima oblik pesničkog teksta i odgovora na pitanje u kakvoj vezi je starogrčka klima sa današnjicom
Pominjem dorske jonske i korintске stubove
i kažem da je dvadeseti vek u kojem živimo najslbližnji vremenu kada su rasli i izrasli stubovi sa glavom ukrašenom kamenim listovima akanta

SLIKA

Kad ugleda tigra u reci krokodil savije svoju krokodilsku putanju i vrati se gladan a tigar pliva mirno sa svojim zevom od kojeg rečna masa drhti

VELIKI RATNIK I KRAVA

Veliki ratnik uvažava kravu i ne jede njeno meso ne zato što to čine drugi nego zato što je svestan da ga podupire od detinjstva njeno mleko
Krava pase svež vazduh i super travu na slovenačkim planinama i sred krša dalmatinskog ili na sremskoj sitnoj uzbrdici na primer
Krava je lepa i spora ima šare po telu nalik na kontinente na karti ovog ili nekog drugog sveta
Krava je svetlo koje muče

DUHOVITO

Glavni urednik Kulturnog centra mladih kaže da smo katedrala i ja najveće građevine u Novom Sadu i dodaje
To je što se tiče vertikalne gradnje a šta misliš koja je najveća horizontalna građevina a ja kažem da je to odlomak Dunava
A šef likovne redakcije govori da su moji akvareli tako jaki da više nema smisla kačiti slike na zidove nego zidove na slike a ja mu objašnjavam šta mu je potrebno da bi kupio moje akvarele
jedna trećina američkog državnog budžeta

U KANCELARIJI KULTURNOG CENTRA

Kad sam u toku čitanja svoje pesme pomenuo svedoka rađanja kosmosa i kažiprstom desne ruke pokazao na sebe slušaoci u malom broju u kancelariji Kulturnog centra primili su to na različite načine neko je ćutao i možda hteo nešto da mi prigovori a bilo je i dečje iznenađenosti

i neskrivenog zadovoljstva u gromkom pitanju izvesne drugarice
Svedok rađanja kosmosa baš lepo reci nam gde si tad bio i jesi li čuo veliki prasak
Moj odgovor je poprimio oblik smirenosti moga bića i ćutanja iz kojeg izašla je rečenica
Ti ne znaš kako se duh proteže kroz vreme

UMETNIK

Od života uvek napravim zanimljivu stvar
Ja sam mentalno iznad vodećih naučnika a kad treba na nivou nosoroga
Ne razvijam se jednosmerno nego se širim kao sunce
Najveća je najpraznija glava deteta koje se igra

DABROV SAN O ĐAVOLU

Đavo u noći ponuđen vinom kaže hrapavim glasom
Vino može može

GLEDIŠTA

Ako posmatraš mrava iz ugla jedne biljne vaši ili iz ugla nekog od činilaca planktona naravno da će mrav izgledati velik a šta misliš kakve razmere može imati u očima onoga koji vidi sunčev sistem kao na tanjiru i koji je bio svedok rađanja kosmosa

EROS SA ONOGA SVETA

Dolazim da skočim na tebe kao planina i da ti uguram u pičku celo životinjsko carstvo